

Obavy a těžkosti rané fáze rodičovství: Zjištění longitudinálního výzkumu prvorodičů*

OLGA NEŠPOROVÁ**

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., Praha

Fears and Difficulties in the Early Stage of Parenthood: Findings from a Longitudinal Study of First-Time Parents

Abstract: The article focuses on the concerns of Czech expectant parents and their subsequent life difficulties. A qualitative longitudinal methodology was used to study parental experiences for a period of around four years. Three waves of semi-structured interviews were conducted with sixteen dual-earner parental couples who had their first child in 2011 or 2012. An analysis of 93 interviews revealed that the fears of the parents-to-be principally concerned childcare, paid work, free time, the relationships, and health. Actual experience of difficulties in these areas was often mentioned by different respondents from those who had expected to have them. The theory of intensive motherhood was employed to underscore the heavy demands and responsibilities placed on contemporary parents and the difficulties that accompany the use of a child-centred approach. The heavy demands on childcare felt by mothers who adhered to the intensive mothering model were cited as causing difficulties in the everyday lives of parental couples; the fathers mainly complained of a lack of rest and quality time with their partners.

Keywords: parenthood, fatherhood, motherhood, fears, difficulties, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2019, Vol. 55, No. 1: 3–30

<https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.1.446>

Rodičovství byla v minulých dvou desetiletích věnována značná odborná pozornost. V sociologické literatuře se do centra zájmu dostalo téma sladování pracovních a rodičovských rolí a po mateřství se badatelé postupně začali zabývat rovněž otcovstvím. Většina studií byla zaměřena na několik základních oblastí: (a) péče o děti a její rozvržení, (b) nástroje rodinné politiky usnadňující sladování práce a péče o děti, (c) rodinné vztahy a mezigenerační výpomoc, (d) kulturní

* Článek vznikl díky finanční podpoře GA ČR v rámci projektu „Otcovství a mateřství v kontextech trhu práce a sociální politiky“, č. 15-14736S. Za spolupráci při sběru dat a jejich zpracování děkuji Růženě Hornákové a Janě Barvíkové.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Olga Nešporová, Ph.D., Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7, e-mail: olga.nesporova@vupsv.cz.

modely rodičovství. Zejména kvalitativní metodologie poskytuje možnost nahlédnout do každodenní rodičovské praxe a hledat významy, které jí aktéři připisují. Mnozí autoři tuto možnost využili. V zahraničí vznikla řada podnětných prací, které se zabývají zkušenostmi raných fází rodičovství „běžných rodičů“¹ [např. Brannen, Nilsen 2006; Doucet 2006; Fox 2009; Gatrell 2005; Miller 2005, 2011; Nilsen, Brannen, Lewis 2013].

V českém prostředí takové ucelené práce sice absentují, nicméně zde byly publikovány četné studie zaměřené na různé aspekty rodičovské praxe. Asi nejvíce pozornosti bylo věnováno problematice sladování placené práce s rodičovskou péčí [např. Dudová 2008a; Hašková, Křížková, Dudová 2015; Křížková et al. 2011; Kuchařová et al. 2006; Maříková, Lutherová 2013], dále normativním rámcům rodičovství [Hašková, Zamykalová 2006; Nešporová 2016; Nešporová, Horňáková Stuchlá 2016; Svobodová, Šťastná 2010; Vašková 2006] a různým aspektům otcovství [Dudová 2008b; Maříková, Vohlídalová 2007; Nešporová 2006; Nešporová, Janurová 2018; Sokolová 2009; Šmídová 2008]. V neposlední řadě byl badatelský zájem věnován vztahu mezi rodičovstvím a různými opatřeními rodinné politiky [Höhne 2017; Höhne, Kuchařová 2016; Kuchařová, Nešporová 2017; Kuchařová, Pechlová 2016; Paloncyová et al. 2014; Saxonberg, Hašková, Mudrák 2012].

Česká odborná literatura se jen velmi málo zajímá o to, jaké mají současní rodiče problémy. Tedy například: Jaké jsou jejich zkušenosti s mateřstvím a otcovstvím v průběhu prvních let? Které oblasti vnímají jako obtížné a s jakými těžkostmi se potýkají? Cílem tohoto článku je tyto otázky zodpovědět. Důvodem, proč byly položeny, je přesvědčení, že hlubší poznání problematických oblastí života rodičů a jeho kontextualizace je prvním a nezbytným krokem k poskytnutí podpory rodičům. Výjimečnost předkládané studie spočívá ve třech bodech. Za prvé je to její longitudinální charakter, který umožnil sledovat rodičovské páry od doby před porodem až do doby, kdy byly prvorozenému dítěti zhruba tři a půl až čtyři roky. Druhou výhodou je skutečnost, že na rozdíl od jiných výzkumů byly sledovány jak matky, tak i jejich partneři a otcové dětí. Třetím novátorským aspektem je alespoň v českém sociologickém prostředí zaměření se na obtíže a problémy, a to nikoliv pouze strukturální, ale především subjektivní. Akcentováno je hledisko aktéra, které je zasazeno do reálného sociálněpolitického kontextu.

V úvodu článku je stručně představen teoretický rámec a obecná typologie rodičů, následuje sekce o použité metodologii, a dále jsou uvedeny čtyři podkapitoly věnované základním tematickým oblastem, kterých se nastávající rodiče obávali a ve kterých následně zakoušeli těžkosti: (a) péče o dítě a jeho výchova, (b) placená práce a sladění pracovní a rodičovské role, (c) volný čas a partnerský vztah, (d) zdraví. V těchto oblastech jsou vždy sledovány nejprve obavy z doby těhotenství a následně konkrétní zakoušené těžkosti, o kterých rodiče referovali

¹ Tedy rodičů běžných dětí, nikoliv např. rodičů postižených dětí nebo homosexuálních, singles či jiným způsobem specifických rodičů.

v době, kdy jejich dítěti bylo zhruba jeden a půl roku, a dále v době, kdy dítě dosáhlo tří a půl roku věku. Závěrečná diskuse upozorňuje na podstatné kontextuální souvislosti. Článek identifikuje problematické oblasti raných fází rodičovství z hlediska aktérů a upozorňuje na jejich strukturální souvislosti.

Teoretické zázemí – intenzivní mateřství, aktivní otcovství a normativní rodičovské role

Náplň kulturního konceptu rodičovství se proměňuje. V Evropě se rodičovství výrazným způsobem změnilo s příchodem modernizace a pod vlivem osvícenské filosofie [Ariès 1962; Beck-Gernsheim 2002; Goody 2006]. Dítě se dostalo do centra pozornosti rodin, jeho sociální status vzrostl, postupně získávalo svoje práva a stávalo se autonomním v myšlení a rozhodování. S tím se proměnily i povinnosti rodičů, kdy byl důraz nově zaměřen na hygienu, zdraví a výživu. Druhá polovina 20. století pak díky rozvoji medicíny, psychologie a pedagogiky přinesla další posuny. Psychologické výzkumy poukázaly na ústřední význam raných fází života a dávaly ztracené příležitosti vývoje za vinu nedostatku podpory [např. Brierley 1996; Příhoda 1963; Teyschl, Brunecký 1959; Vančurová-Fragnerová 1964]. S výrazným poklesem porodnosti došlo k tomu, že v mnohých rodinách jsou všechny rodičovské touhy, očekávání, ambice a investice do budoucnosti koncentrovány pouze na jedno či dvě děti. Potomstvo se stalo „vzácným zdrojem“, jehož úspěch musí být aktivně zajištěn [Beck-Gernsheim 2002: 89]. Následkem těchto proměn zesílil sociální tlak kladený na rodiče, kteří jsou zodpovědní za výchovu svých dětí a jejich budoucnost. Dítě se stává objektem všemožného úsilí, „všechny nedostatky musejí být pokud možno odstraněny (už žádné šilhání, kokaín či noční pomočování), talent musí být podpořen (rostoucí poptávka po lekcích klavíru, jazykových prázdninách, letních tenisových a zimních lyžařských kurzech)“ [Beck-Gernsheim 2002: 90]. Ze všech stran je na rodiče vyvíjen tlak, aby poskytl svým dětem ten nejlepší start do života. Etická a sociální zodpovědnost rodičů je tak v posledních desetiletích bezprecedentně vysoká.

Tento tlak je v rodičovském chování i jeho interpretaci samotnými aktéry parný. Již v devadesátých letech 20. století Hays [1996] na základě výzkumu rodičovské praxe v USA poukázala na praxi tzv. intenzivního mateřství. Jedná se o nezištné sebeobětování se matek v péči o děti, kdy matky upřednostňují potřeby dítěte před svými vlastními proto, aby jim poskytl ty nejlepší podmínky pro život. Vznik intenzivního mateřství údajně souvisel se vstupem matek na trh práce. Hays popisuje intenzivní mateřství a jeho charakteristiky – iracionalita, láska, sdílení, péče a nezištnost – jako protichůdné v porovnání se světem placené práce, kde jsou hlavními hodnotami racionalita, zisk, individualismus a materiální výhody, které podporují a vyžadují sobecký přístup. Intenzivní mateřství vyžaduje nezištnou pečovatelku, která se věnuje svým dětem. Dítě je v této koncepci posvátné a nevinné, a na matce a její péči a výchově závisí jeho budoucí úspěch [Hays 1996: 157–170]. Reálná náplň péče, výchovy a vzdělávání dětí a její

normativy se přitom v praxi liší dle sociálních tříd rodičů [viz např. Coltart, Henwood 2012; Segalen 2003].

Vědomí vysoké zodpovědnosti matek, a nověji rodičů, za vývoj dítěte je značně zatěžující. Většina studií zabývajících se negativními souvislostmi rodičovství se zaměřovala především na matky, nikoliv na otce. Vztah mezi mateřstvím a životní spokojeností je komplikovaný a nejasný. Nicméně existuje řada studií, které zjistily, že: „psychické ‚náklady‘ vynaložené na děti zpravidla obvykle převyšují ‚zisk‘ spojený s rodičovstvím“ [Hamplová 2015: 128], a to především právě v raných fázích rodičovství, kdy děti potřebují intenzivní péči [Nomaguchi, Milkie 2003]. Předporodní úzkosti matek a následné poporodní deprese a náladovost jsou ve vyspělých společnostech poměrně časté [Barclay et al. 1997; Grant, McMahon, Austin 2008; Leahy-Warren, McCarthy, Corcoran 2012]. Potíže se však nevyhýbají ani otcům. Obtíže raných fází otcovství byly zaznamenány zejména v zemích, kde jsou očekávání i reálná účast otců na péči o děti vyšší, např. ve Skandinávii či ve Velké Británii [Johansson et al. 2016; Nilssen, Brannen, Lewis 2013: 124–128]. Aktivní či nové otcovství, které klade důraz na otcův podíl na každodenní péči o dítě a blízký citový vztah k němu [Coltrane 1996; Day, Lamb 2004; Eydal, Rostgaard 2015; Marsiglio 1995], tak má i své negativní důsledky. Tento koncept převádí část pečovatelské zodpovědnosti z matky na otce, z intenzivního mateřství se stává intenzivní rodičovství. Zahraniční literatura hovoří o konvergenci rodičovských rolí, která je na státní i Evropské úrovni podporována politikou rovných příležitostí mužů a žen [Eydal, Rostgaard 2015]. Vysoké nároky jsou kladené nejen na matky, ale i na otce, oba rodiče jsou vnímáni jako spoluzodpovědní za správný vývoj dítěte. V praxi však bylo zjištěno, že negativní psychické dopady tlaku intenzivního rodičovství jsou matkami stále zakoušeny v mnohem větší míře v porovnání s otci, kteří jsou více odolní vůči požadavkům intenzivního rodičovství [Shirani, Henwood, Coltart 2012]. Tento rozdíl údajně souvisí s odlišnými morálními rodičovskými identitami matek a otců [ibid.], tedy s jejich odlišnými sociálními rolemi spojovanými v dané (sub)kultuře s mateřstvím či otcovstvím [viz též Carling, Duncan, Edwards 2002; Coltart, Henwood 2012].

Hranice mezi mateřskými a otcovskými rolemi může být různá v jednotlivých zemích, ale i sociálních skupinách v rámci jedné země a liší se i představy konkrétních rodičovských párů o mateřských a otcovských rolích. Základní obsah těchto rolí lze však zpravidla pro jednotlivé skupiny stanovit. V České republice jsou mateřské a otcovské role stále poměrně jasně vymezeny a jsou vnímány odlišně. Matka je primární pečovatelkou, otec je primárním živitelem [Kuchařová, Psychlová 2016; Maříková 2012; Nešporová 2016; Nešporová, Horňáková Stuchlá 2016; Paloncyová et al. 2014]. Lze předpokládat, že obavy a potíže zakoušené rodiči budou formovány těmito normativními rámci. Dále však musíme vzít v úvahu, že obavy a obtíže jsou jednotlivými osobami vnímány odlišně z důvodu jejich osobnosti a převažujícího způsobu rodičovské praxe.

Smyth [2017] na základě výzkumu matek v severním Irsku a v Kalifornii stanovila tři ideálně typické (ve Weberově smyslu) modely mateřství. Každý model s sebou nesl různou míru obav a úzkostí, jejichž charakter byl formován právě samotným přístupem k rodičovství. Ve vyspělých společnostech se dle zmíněného výzkumu vyskytují matky řádové či racionálně plánující, matky autentické či romanticky expresivní a matky pragmatické. Matky řádové mají jasné stanovené hranice a znají cíle i způsob, jak jich dosáhnout. Oceňují disciplínu a pravidelnost. Matky autentické naproti tomu naslouchají vlastnímu nitru, touhám, pocitům a potřebám a stejně přistupují i k dítěti. Cení si autentického života a svobodu volby oceňují více než povinnost a zodpovědnost. Posledním typem jsou matky pragmatické, které pojmají úmysly a strategie účelově, jako dočasné reakce na konkrétní situace. Pragmatické matky vnímají nezbytnost neustálého přizpůsobování se proměňujícím okolnostem, jejich obavy jsou proto nejméně intenzivní, což je způsobené větší flexibilitou a možnostmi revidovat zvolený přístup [Smyth 2017: 286]. Dá se říci, že dítě a nějaký konkrétní přístup jeho výchovy nejsou v centru jejich zájmu. Touto typologií jsem se inspirovala při analýze dat, přesný popis přináší následující kapitola.

Metodologie

Studie představuje analýzu zkušeností rodičovských párů, které měly první dítě v roce 2011 či 2012. Kvalitativní metodologie umožnila hlouběji nahlédnout do problematiky rodičovství a zjistit významy, které aktéři přikládali svým zkušenostem. Díky longitudinálnímu přístupu jsme sledovali rodičovské páry po delší, zhruba čtyřleté časové období. Ve snaze eliminovat nepřesnosti a zkreslení způsobené realizací retrospektivních rozhovorů [viz Brannen 2017] jsme v letech 2011–2015 realizovali tři vlny nestandardizovaných semistrukturovaných rozhovorů s rodičovskými páry. Ptali jsme se vždy především na aktuální stav, ovšem sledovali jsme i zážitky a zkušenosti z blízké minulosti (zhruba jednoho a půl až dvou let), a zejména v prvním rozhovoru jsme zjišťovali i budoucí plány a představy.

První rozhovor proběhl v době, kdy byla žena těhotná, druhý rozhovor se uskutečnil, když bylo prvním dítěti 18–21 měsíců, a třetí, když prvním dítěti byly tři a půl až čtyři roky. Tyto fáze byly zvoleny s ohledem na hlavní výzkumné otázky, kterými bylo sledování přechodu k rodičovství, sladování práce a péče a kulturní normy vztahující se k rodičovství. První dvě vlny výzkumu byly součástí mezinárodního projektu TransPARENT a následovaly navržený výzkumný design a zkušenosti německých badatelů [Grunow, Evertsson 2016: 62–71]. Třetí vlna byla v České republice doplněna proto, aby bylo možné sledovat období po skončení rodičovské dovolené, které bývá považováno za problematické (např. z důvodu vysokého výskytu nezaměstnanosti [Bičáková, Kalíšková 2016]).

Rozhovory jsme vedli s každým respondentem zvlášť, aby výpovědi nebyly ovlivňovány přítomností partnera. První rozhovor se zaměřil na placenou práci a kariérní vývoj, na společné soužití páru, každodenní život a rozvržení domácích prací, očekávání a plány po narození dítěte, ale i případné obavy. Druhý a třetí rozhovor byly vždy uvedeny otevřenou otázkou, kdy jsme participanty vyzvali k vylíčení toho, co se v jejich životě odehrálo od našeho posledního setkání. Navazovaly otázky zjišťující okolnosti týkající se péče o dítě a rozvržení péče a placené práce mezi partnery a případně i další osoby a instituce, využívání mateřské a rodičovské dovolené, běžné každodenní praxe a přímo jsme zjišťovali, co respondenti vnímali ve svém životě jako obtížné. Celkem bylo realizováno 93 rozhovorů (32 rozhovorů vždy v první a druhé vlně výzkumu, 29 ve třetí vlně).

Výzkumný vzorek byl tvořen 16 rodičovskými páry, které v době prvního rozhovoru čekaly první dítě. Teoreticky zakotvený účelový výběr stanovil, že oba partneři museli být v první vlně výzkumu výdělečně činní. Do vzorku byly přednostně zařazeny páry s vyšším vzděláním a páry, kde měli oba partneři obdobné vzdělání. Vycházelo se z předpokladu, že tyto páry budou méně často zastávat tradiční genderové ideologie [Grunow, Evertsson 2016]. Vyšší finanční kapitál navíc umožňoval párům volit z více možností péče o děti než párům s omezenými zdroji. Deset párů pocházelo z Prahy a okolí, pět párů ze Strakonice či okolí a jeden pár žil v Plzni. Praha a Plzeňsko jsou lokalitami s nejnižšími mírami nezaměstnanosti a nejvyššími příjmy v ČR, Strakonicko (Jihočeský kraj) si v těchto ohledech vedlo hůře, nezaměstnanost zde byla hojnější (zhruba na úrovni celorepublikového průměru) a příjmy nižší (lehce pod celorepublikovým průměrem) [ČSÚ 2018]. Nadprůměrné příjmy mělo v první vlně výzkumu devět mužů a osm žen.² Celkem deset žen a devět mužů mělo vysokoškolské vzdělání, čtyři ženy a tři muži měli středoškolské vzdělání s maturitou a dvě ženy a čtyři muži měli odborné vzdělání bez maturity. Nejstaršímu participantovi bylo v době realizace prvního rozhovoru 35 let, nejmladšímu 21 let (viz online příloha³). Průměrný věk žen ve vzorku činil 28 let a u mužů 29 let.⁴ Jedenáct párů žilo v době prvního rozhovoru v manželství, pět v nesezdaném soužití.

Při analýze jsme pracovali s konceptem intenzivního mateřství a potažmo rodičovství. Výpovědi týkající se péče o děti a jejich výchovy byly podrobně studovány ve snaze určit, zda se v nich vyskytují prvky charakteristické pro intenzivní mateřství nebo intenzivní rodičovství v případě otců. Za indikátory intenzivního mateřství/rodičovství byly považovány: velký důraz na péči o dítě a jeho výchovu a na jeho vývoj a rozvoj, navštěvování speciální mateřské školy

² Za nadprůměrnou jsme v době první vlny rozhovorů považovali měsíční mzdu, která byla vyšší než 25 tis. Kč. Dle statistik ČSÚ činila v roce 2011 (kdy byly rozhovory realizovány) průměrná měsíční mzda zaměstnanců 24 319 Kč.

³ Dostupná na: <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.1.446>.

⁴ Průměrný věk prvorodiček činil 27,9 let v roce 2012 [Štyglarová, Němečková 2013].

z důvodu osobnostního rozvoje dítěte (např. s výukou cizího jazyka), navštěvování speciálních kroužků (např. plavání), přesvědčení matky (otce) o výhradnosti, nezbytnosti a nezastupitelnosti její (jeho) osobní péče o dítě, centrální postavení dítěte v rodině a nezištné sebeobětování se rodiče pro dítě. Prvky intenzivního rodičovství mnohem častěji vykazovaly matky v porovnání s otci (viz online příloha). Bylo to nepochybně způsobené skutečností, že české matky jsou v prvních letech života hlavními pečovatelkami. U otců v našem vzorku se přístup intenzivního rodičovství vyskytoval mnohem méně často. Intenzivní rodičovství není statickým konceptem a nelze říci, že pokud ho rodič neuplatňoval v prvních letech života dítěte, tak se k němu nepřikloní později, a naopak.

S ohledem na teorii rodičovských typů Lisy Smyth [2017] byli všichni partipantí rozčleněni do tří kategorií: řádoví, autentičtí a pragmatičtí. Ukázalo se, že větší variabilita byla nalezena u matek. Otcové, kteří pečovali méně a péči o děti a jejich výchovu mnohem méně tematizovali i v rámci rozhovorů, byli častěji zařazeni k pragmatickému rodičovskému typu. To opět neznamená, že se jejich přístup nemůže změnit. V rámci prvních čtyř let výzkumu se však typy zdály být poměrně konzistentní. Je nezbytné mít na paměti, že klasifikace byla vytvořená na vzorku matek. Přesto se domníváme, že zařazení všech partipantů má určitou výpovědní hodnotu. U některých respondentů bylo obtížné zařazení do jedné z ideálně typických kategorií, protože se v různých situacích chovali různě a o svých zkušenostech referovali odlišně. U nich jsou tedy uvedeny kategorie dvě. Je možné, že se časem přikloní k jedné nebo zůstanou i nadále nevyhranění a v jednotlivých oblastech péče o dítě a jeho výchovy budou volit různý přístup. Bylo zřejmé, že ne všichni rodiče tvoří čisté typy zvolené kategorizace, což je běžná slabina ideálně typických kategorizací [Havelka 2010: 379–382; Weber 1998: 43–63]. V průběhu analýz jsme se snažili rozkrýt souvislosti mezi vnímanými obavami, zakoušenými těžkostmi a akcentem na intenzivní rodičovství a potažmo příslušností k určitému rodičovskému typu. Intenzivní rodičovství se překrývá s řádovým a autentickým typem rodiče, zatímco pragmatický typ stojí spíše v opozici k němu.

Zvukové záznamy všech 93 rozhovorů byly doslovně přepsány a následně kódovány. Využívaly jsme především otevřené tematické kódování a proces aplikované tematické analýzy [Guest, MacQueen, Namey 2012]. Při analýze dat byly uplatňovány dva základní přístupy. V první řadě byl uplatňován průřezový přístup, kdy byla sledována a vzájemně porovnávána témata předjímaných či reálně zakoušených obtíží v každé ze tří vln výzkumu. Zasazení zjištěných obtíží do širšího kontextu sociálního, místního a časového (včetně sociální politiky a rodičovských fází) bylo významným krokem analýzy [Thomson 2007]. Longitudinální přístup pak zahrnoval srovnání výpovědí ze tří vln výzkumu. Původní záměr sledovat vývoj na úrovni párů se ukázal jako nevhodný, protože obavy se často nepromítaly do následně vnímaných obtíží stejných párů. Předjímané i zakoušené obtíže raných fází rodičovství proto byly tematicky rozčleněny a sledovány chronologicky, aby vynikly posuny od obav k těžkostem a jejich proměny

v průběhu času. Průřezový a longitudinální přístup se v průběhu analýzy prolínaly a opakovaně střídaly s intencí interpretovat získané výpovědi co možná nejvěrněji a zachytit hlavní a opakující se témata. Text se nejprve zaměřuje na oblast péče o děti, pak sleduje obtíže v oblasti placené práce, načež pojednává o problematice (volného) času a nakonec zdraví.⁵

Péče o dítě a jeho výchova

Jak předchozí obavy, tak i nastalé těžkosti vztahující se k oblasti péče o dítě a jeho výchovy, byly mnohem častěji zmiňovány ženami než muži. Za důvod lze považovat skutečnost, že ženy se cítily za tuto oblast více zodpovědné v porovnání s muži [srov. Shirani, Henwood, Coltart 2012]. O reálných těžkostech v této oblasti pak hovořily nejvíce matky, které v praxi uplatňovaly intenzivní mateřství a patřily k řádovému či autentickému rodičovskému typu. U předchozích obav nebyl tento vztah pozorován, vyjadřovaly je i těhotné ženy, které byly později kategorizovány jako pragmatické a v rozhvorech nevykazovaly prvky intenzivního mateřství.

Obavy v těhotenství

Již v těhotenství některé respondentky vědomé si náročnosti pečovatelské role vyjadřovaly v rozhovoru pochybnosti o tom, jak budou schopné ji zvládnout, zejména v počátečních obdobích, než se to „naučí“. Přechod k mateřství pro ně představoval vstup do neznáma a reflektovaly, že se budou muset na novou situaci adaptovat a naučit se správně rozpoznávat potřeby dítěte. Na obecnou otázku „Je něco, čeho se obáváte?“ odpověděla Kornelie v devátém měsíci těhotenství:

No, celkově se obávám toho, jak zvládneme (já a partner) výchovu dítěte, ale snad to bude v pohodě (...). Jenom toho začátku, jak se nám změní život, jak to budeme zvládat, v noci vstávat k tomu miminu, jestli budeme vědět, co to mimino po nás chce. (Kornelie)

Spíše než závažné obavy zmínila Kornelie a další ženy drobné pochybnosti plynoucí z vědomí o příchodu nových situací, které budou muset s partnerem řešit. Podobně se zmínila i Brigita (v šestém měsíci těhotenství), že má „trochu obavy“

⁵ Citace z rozhovorů uveřejněné v tomto článku byly drobně jazykově upraveny tak, aby se přiblížily spisovné češtině (úpravy nespisovných koncovek, vypuštění opakujících se a bezobsažných slov). Vypuštění části rozhovoru je v citaci vždy označeno tečkami (...). Participantů jsou označováni pseudonymy a jména partnerů a jejich dětí začínají stejným písmenem.

z toho, jak s partnerem zvládnou péči o novorozence, a to především hned po porodu. Její pochybnosti byly založené na zkušenostech jejích kamarádek, které již byly matkami. Hovořila o hormonální nevyrovnanosti v období po porodu a obávala se toho, jak s manželem překonají období po návratu z porodnice s dítětem domů. V rozhovoru Brigita uvedla: „obávám se hlavně toho příchodu domů, (...) to je asi to nejhorší období nebo fakt náraz do zdi“. Její případ byl specifický tím, že počítala s poměrně velkou pomocí manžela při každodenní péči o novorozeně. Zmínila tak ještě jeden aspekt, který se v některých rozhovorech objevil u těch párů, kde i muži počítali s tím, že budou o novorozence pečovat. Tím byly obavy mužů o to, aby malému dítěti při péči fyzicky neublížili.

Brigita hovořila o tom, že její manžel Bruno se „hrozně bojí vzít do ruky opravdu malé dítě a podobně, že mu zlomí hlavičku a já nevím, co všechno“. Bruno se o tomto strachu v rozhovoru rovněž zmínil, nicméně plánoval, že o novorozence pečovat bude:

Já si přiznám, že mám strach už teď, to dítě vzít do ruky, a že tam padne hlavička a zlomí si vaz a podobně. Jo? Nebo že to skřípnu a něco si zlomí a spadne mi. A jako z toho mám panickou hrůzu. (Bruno)

Podobné obavy o to, jak zvládnou manipulaci s novorozenětem, se u nastávajících matek neobjevovaly, nebo se o nich alespoň v rozhovorech nezmiňovaly. Obavy otců lze interpretovat jako měnící se kulturní normy otcovství, kdy se v některých sociálních kruzích očekává, že i muži se budou podílet na péči o děti, a to hned od porodu. V našem výzkumném vzorku bylo zjevné, že myšlenka aktivního otcovství, kdy se otec podílí na péči o dítě a má k němu blízký citový vztah již od jeho nejútlejšího věku, byla známá a blízká některým vysokoškolsky vzdělaným mužům a jejich partnerkám.

S modelem aktivního otcovství souvisela ještě jedna oblast obav a tou byla obava žen o podíl muže na péči o dítě. Přestože všechny nastávající matky v našem vzorku počítaly, že se stanou hlavními pečovatelkami o dítě, mnohé zároveň doufaly, že se jejich partner bude na péči o dítě podílet. Proto některé z nich v rozhovorech zmínily i drobné obavy o to, zda bude otcův podíl na péči o dítě (případně i domácnost) dostatečný.

Například Flora uvedla, že svému manželovi důvěřuje a je přesvědčená o tom, že se péči o dítě naučí a zvládne ji. Jako problematickou však hodnotila oblast motivace a svobodné volby manžela k vykonávání péče o dítě a domácnost:

Spíš to bude o tom, jak hodně se mu (manželovi) bude chtít nebo jaký k tomu bude mít přístup, než že by to nezvládl. (Flora)

Tento aspekt volby zapojení otce do péče o děti na rozdíl od povinnosti matky pečovat o dítě (nebo péči zajistit) se shoduje se zjištěními jiných českých autorů

[Maříková 2012]. Zahraniční studie Bonnie Fox [2009: 105–111] ukazuje, že v Kanadě některé matky dokonce ochraňují otce před negativními dopady a náročností péče o nejmenší děti v raných fázích rodičovství tak, aby si muži mohli odpočinout a budovali si pozitivní vztah k dítěti. Tento přístup přitom volily spíše ženy, které byly finančně závislé na mužově příjmu a ženy z dělnické třídy. V našem vzorku nebyl takový přístup patrný. Ženy s nižšími pozicemi o něm nehovořily a ženy s vyšším vzděláním spíše doufaly, že se muž bude ve volném čase na péči o dítě podílet.

Reálné těžkosti péče v prvním roce a půl

Po porodu dítěte se všechny sledované páry dokázaly o dítě postarat, rodiče však rozdílně vnímali a prožívali tuto každodenní péči o děti, přičemž proměny v čase byly z rozhovorů patrné. Matky dětí starých zhruba rok a půl vnímaly jako těžkou především samotnou každodenní péči o děti, respektive některé její konkrétní charakteristiky. Nejčastěji zmiňovaly *jednotvárnost a náročnost péče*, pramenící z nezbytnosti soustavně a neustále reagovat na potřeby dítěte bez možnosti si odpočinout. Autentická matka Nina, která se snažila naplnit ideál intenzivního rodičovství, uvedla:

Takže pro mě je teďko náročné, já už jsem to několikrát zmínila, vydržet ten stereotyp, tu rutinu, to opakování, ty hry dokola, ty hřiště. Ona (dcera) to tam miluje prostě, ty kamínky a ten písek. A vydržet tady ty její potřeby, které jí dávají ten klid a to bezpečí, a abych se z toho nezbláznila, abych to viděla jako nějaký smysl. (Nina, matka osmnáctiměsíční dcery, na rodičovské dovolené)

Intenzivní péči však těžce zakoušely i některé matky, které volily pragmatický přístup a z jejichž výpovědí nebyl zřejmý akcent na intenzivní rodičovství. I ony vnímaly péči o dítě jako náročnější a rutinnější záležitost v porovnání se sférou placené práce. To vyplývá např. z následující zmínky o těžkostech každodenního života.

Možná ta jednotvárnost. Že je pořád to samé, že se ráno vzbudíte a pořád je, většinou je ten den vlastně stejný. Tak to asi bych řekla, že je takové, že dřív to bylo, že člověk šel do té práce a tam se dělalo pokaždé třeba něco jiného, a tohle (péče o dítě), to je takové pořád stejné. (Patricie, matka osmnáctiměsíční dcery, na rodičovské dovolené)

Na jednotvárnost péče o děti si stěžovaly nezávisle na rodičovském typu matky, které nepracovaly a trávily s dítětem veškerý svůj čas. Několik matek v této souvislosti zmínilo nezbytnost soustavně vařit jako oblast, která je zatěžovala. Příprava jídla pro ně byla další rutinní záležitostí, kterou několikrát denně vykonávaly

a navíc se zároveň musely postarat o dítě dožadující se jejich pozornosti. Spojení těchto dvou činností vnímaly negativně zejména matky, pro které bylo dítě v centru zájmu a které považovaly za nezbytné se mu soustavně plně věnovat. Např. Jitka líčila, že by chtěla dříve ráno vstávat, protože by chtěla cvičit a uvařit dřív, než syn vstane. Považovala za nevhodné zabývat se těmito činnostmi v době, kdy byl syn vzhůru, protože by mohl nelibě nést, že se mu plně nevěnuje. Svůj záměr brzkého ranního vstávání vysvětlila následovně: „Abych to nemusela vařit s ním, protože někdy mu to vadí a nechci, aby brečel zbytečně kvůli tomu.“ Tento přístup, kdy dítě je v centru zájmu a matka se mu snaží plně podřídit veškeré svoje potřeby, je pro intenzivní mateřství charakteristický [Hays 1996].

Těžkosti plynoucí z intenzivního mateřství líčila i pracující řádová matka Alena, která se ve volném čase věnovala intenzivní péči o dvacetiměsíčního syna.⁶ V rozhovoru zmínila nedostatek energie a únavu, kterou často pocituje. Nevnímalá je však dle vlastních slov jako obzvlášť těžké. Jak práci, tak péči o dítě vykonávala ráda, což jí dodávalo sílu obě sféry zvládnout a zachovat si pozitivní přístup.

Tazatelka: Je něco, co vnímáte jako obzvlášť těžké v tom každodenním životě?

Alena: No, asi ne obzvlášť těžké. Někdy mi dojdou, jakoby spíš (nedostatek) energie, když třeba Adam (manžel) byl hodně pryč a nemůže jakoby pomoci, takže jsem unavená, že jsem celý den v práci, pak se starám o Adolfa (syna) a ještě jsem třeba musela pak sednout k počítači někdy. Takže spíš tohle, ale jako ne, ne nějak dramaticky něco výrazné (těžkého).

Zakoušené těžkosti péče o děti v prvních třech a půl až čtyřech letech věku prvního dítěte

Časem se vnímání obtíží sledovaných rodičovských párů proměnilo, což vyplynulo i z nových rodinných konstelací. Předně 10 ze 16 sledovaných párů mělo v době třetího rozhovoru již dvě děti. Matky tak byly nejčastěji stále či opět na mateřské či rodičovské dovolené, zatímco všichni otcové pracovali na plný úvazek.

Matky si často stěžovaly na náročnost péče o děti a zejména její *kontinuální a nikdy nekončící charakter*. Dokonce i Lada, pragmatická matka, nekladoucí důraz na intenzivní mateřství, na otázku: „Je něco, co vnímáte jako obzvlášť těžké ve vašem každodenním životě?“ odpověděla:

Vydržet ty dvě řvoucí děti. Ten hluk a požadavek, že nemáte ani..., tak minutu pro sebe mám, když Lenka (dcera) spí, tak po obědě mám třeba půl hodiny (když je syn v mateřské škole), ale jinak v podstatě, že nemůžete odejít a ty dvě děti tam vyložené vytváří hluk.

⁶ Podobně vyznívají citace pracujících matek o kvalitně prožitém času s dětmi [Hays 1996: 142–143, 147–148; Maříková 2012: 203–204].

Podobnou zkušenost popsala i autentická matka Nina, z jejíž stížnosti ovšem bylo zjevné zacílení na dítě:

... někdy je obtížné ta roztráštěná pozornost, protože Nela (tři a půl roku stará dcera) je, že ano, v období, kdy ji všechno zajímá, je jako houba. Samozřejmě vyžaduje neustálou pozornost, neustálé otázečky, prostě miliony otázek jsou denně. Takže někdy je těžké uchovat si duševní svěžest. (Nina)

Rozdíl mezi výpovědí pragmatické matky Lady, která se primárně snažila situaci přežít, a líčením autentické matky Niny, která věnovala veškeré úsilí „správné“ péči o svoji dceru a její výchově, byl z výpovědí zřejmý. Obě matky přitom částečně pracovaly (Lada zhruba pět hodin týdně a Nina 22 hodin týdně). V obou případech ovšem otcové pečovali o děti omezeně a obě matky uvedly, že by uvítaly jejich vyšší zapojení.

Výpovědi matek se v jednotlivých vlnách výzkumu proměnily. Samotná péče o dítě či děti byla sice stále vnímána jako obtížná, ale spíše než na její stereotypní a rutinní charakter si ve třetím rozhovoru matky stěžovaly na obtížně zvladatelnou organizaci času a obecně na nedostatek (volného) času. Pro některé bylo těžké vykonávat a organizačně sladit péči o dvě děti různých věkových kategorií.

Matky dvou dětí vnímaly jako velmi náročnou péči o děti zvláště tehdy, když se jim nedostávalo pomoci od otce dětí či jiných osob. A to i přesto, že všechny prvorozené děti (s jedinou výjimkou) navštěvovaly v době třetího rozhovoru zhruba 4–5krát týdně zařízení denní péče o děti. Na celodenní zátěž byly matky zpravidla zvyklé a dokázaly se s ní vyrovnat, ale večer byly tak unavené, že jakoukoliv pomoc partnera velmi ocenily, a pokud nepřicházela, vnímaly to tíživě.

Tazatelka: Je něco, co vnímáte jako obzvlášť těžké ve svém každodenním životě?

Brigita: No, ty večery. Obzvlášť, když jsem na ně (třiatřičtvrtletého syna a patnáctiměsíční dceru) sama, protože jako mně dochází energie, dětem dochází energie a už jsme všichni unavení, už chceme tu změnu, těšíme se na toho tatínka, který nám řekl, kdy přijde, a pak nejde. No a co? Takže pořád vysvětluji dětem, že tatínek ještě nejde, že je v práci, že ano. Mě to vytáčí, jo? Děsně mě to vytáčí. Ano, tak ty večery.

V tomto i dalších podobných případech neměli rodiče v oblasti péče o děti na rozdíl od jiných rodičovských párů žádnou zásadní podporu od svých rodičů, prarodičů dětí. Prarodiče buď bydleli daleko od místa bydliště rodičů, nebo nechtěli či nemohli o vnoučata pečovat.

Organizace času a schopnost stihnout vše, co je potřeba, byla rodiči a zejména matkami zmiňována jako další problematická oblast. Péče o děti mnohdy vyžadovala dělat víc věcí najednou, typicky věnovat se dítěti a ještě např. vařit či se někam dopravit. Právě tento aspekt činil rané fáze rodičovství náročné. *Nedostatek času a únava* byly zakoušeny mnohými rodiči nejmenších dětí a nepochybně vná-

šely negativní stopy i do jejich vzájemných vztahů, jak pozorovali i jiní odborníci [např. Belsky 1990; Fox 2009; Pacey 2004; Shapiro, Gottman, Carrère 2000]. Dokládá to i zkušenost dalšího rodičovského páru, který se vedle péče o děti zároveň snažil získat vhodné bydlení. V době třetího rozhovoru byla řádová matka Edita na rodičovské dovolené s druhým dítětem a její manžel Erik věnoval veškerý volný čas přestavbě rodinného domu. Edita se v rozhovoru zmínila o časté únavě a vyčerpání, které ji vedly k jednání vzbuzujícím pochybnosti o vlastním správném vykonávání role „dobré matky“.

Obzvláště těžké? Asi být jako 24 hodin denně dobrá máma, nebo aspoň tak, abych se za to nemusela stydět nebo nebylo mi to večer vyloženě líto, že jsem udělala něco špatně. Prostě, že mi už třeba bouchly nervy a že jsem na ně (děti) ječela zbytečně, nebo že jsem Emílkovi (synovi) dala zbytečně přes zadek, že jsem měla vyhodnotit, že je unavený (...). Nebo na manžela, když jsem třeba křičela zbytečně, tak to jsou asi nejtěžší věci, prostě pořád jako mít večer pocit, že ten (den) byl hezký, že (...) jsem to zvládla ten den, že jsem to opravdu zvládla a že jsem na všechny byla ta hodná, jak to jenom jde. I na sebe, i na ně, a že jsme vlastně všichni spokojení a že nikdo neusíná s pocitem nějaké křivdy a že jsem zase nedala nějaký další hřebík do našeho manželství. ((smích)) A nevím, prostě tak, že byly děti spokojené, já taky a pes taky a manžel taky, a že jsme všichni tak nějak šťastní. No tak to je asi tak nejtěžší ještě mít vždycky tenhle pocit. (Edita, matka tříatřicetiletého syna a 18 měsíční dcery)

Z výpovědi je zřejmé, že důraz na intenzivní a „správné“ mateřství byl pro ni důležitý, zejména v péči o syna, který se nevyvíjel dle jejích představ a byl v některých ohledech pozadu za svými vrstevníky, např. co se týkalo mluvení. Jeho otec tyto aspekty ovšem v rozhovoru vůbec nezmiňoval. Nejen z příkladu tohoto páru bylo zřejmé, že to byly ve zkoumaných rodinách matky, kdo se cítil zodpovědný za výchovu dětí. V tomto ohledu se zjištění našeho výzkumu shodují se zjištěními Fiony Shirani, Karen Henwood a Carrie Coltart [2012] o tom, že myšlenka intenzivního rodičovství v podobě zodpovědnosti za péči o dítě a jeho správný vývoj i její negativní dopady jsou častější u matek. Otcové naopak vnímali silněji zodpovědnost za finanční zajištění rodiny. Jejich obavy a těžkosti se tedy mnohem častěji než výchovy dětí týkaly oblasti placené práce, případně nedostatku volného času.

Placená práce a sladění pracovní a rodičovské role

Obavy související s prací zmiňovali nastávající rodiče ještě častěji než ty pečovatelské. Jako možná hrozba byla vnímána ztráta práce muže a dále se nastávající matky obávaly, jak budou schopné sladit rodičovské povinnosti s pracovními. Muži si byli vědomi své významné role živitele, která pro ně s otcovstvím nastávala a získávala na intenzitě minimálně po období plánované rodičovské dovolené ženy. A ženy si uvědomovaly, že s mateřstvím přichází i období větší finanční

závislosti na muži. Muži i ženy vyjadřovali v rozhovorech obavu o to, aby muž neztratil práci. *Obavy ze ztráty práce*, a tedy i příjmu se vyskytovaly především u párů ze Strakonicka, kde byla vyšší nezaměstnanost a zároveň tam bydleli respondenti s nižším vzděláním. Nastávající otec Radan popsal svoji obavu související s nadcházejícím rodičovstvím následovně:

To jediné doopravdy, že by člověk přišel o práci, jo? Kdyby člověk přišel o práci jediné, tak to víte, to už by byly obavy, ale tak by se ta domácnost táhla hůř finančně hlavně (...), když nebudou peníze, tak budou obavy o všechno, (...) je třeba prostě pracovat a vydělávat peníze, aby bylo z čeho žít. (Radan)

Radan byl tradičním a pragmatickým otcem, jehož hlavní snahou bylo zajištění příjmu rodiny, sféru péče o dítě ponechával plně na manželce. Podobně se například Miroslav zmínil o reálné hrozbě ztráty zaměstnání, zároveň však věřil, že by se jí dokázat přizpůsobit a rodinu uživit:

No říkám, obavy jsou, o práci, to je samozřejmé, protože (zaměstnavatel) furt straší, že bude propouštět. A zatím to teda musím zaklepat, že ještě nikoho nepropustil, ale straší, no. Ale kdyby k tomu došlo, tak si myslím, že bysme to zvládli, (...) tak mě uživí ty melouchy. (Miroslav)

Hrozbu ztráty práce partnera si uvědomovala i jeho partnerka Mariana, pro kterou to vedle obavy z průběhu porodu byla největší obava, kterou v rozhovoru zmínila:

No, snad aby nepřišel přítel o práci. Tak to je asi to nejdůležitější, aby v práci vydržel, abychom měli jak splácet (hypotéku) a živit malého. Takže hlavně aby zůstal v práci. (Mariana)

Jinak se obavy žen o oblast práce vztahovaly spíše k vlastní práci, kdy těhotné ženy hovořily o obavách z návratu do práce po skončení rodičovské dovolené a možnosti sladit rodičovství s prací. Zásadní obavy z toho, zda se budou moci vrátit po rodičovské dovolené zpět do práce, však respondentky v našem vzorku nevyjadřovaly. Pouze pragmatická matka Patricie zmínila obavu, zda bude schopna si po období péče o dítě najít práci a také školku pro dítě:

No, spíš jestli si najdu tu práci, tak to jsou hlavně obavy. A potom ta školka teda, abychom nějakou sehnali, protože vím, že tady je to hodně problematické, takže to jsou asi největší obavy tak nějak. (Patricie)

Její případ byl ovšem výjimečný v tom, že jí v průběhu mateřské dovolené skončila pracovní smlouva a bylo jasné, že si bude muset najít novou práci. V její vý-

povědi byla zmíněna ještě jedna okolnost, která se zaměstnatelností matek úzce souvisí, a tou je dostupnost služeb péče o děti. Patricie si byla vědoma toho, že její nástup do práce bude podmíněn přijetím dítěte do státní mateřské školy. Z její výpovědi plyne, že přijetí tříletého dítěte do mateřské školy nepovažovala za samozřejmé a očekávala, že s ním bude mít v lokalitě svého bydliště problém.

Podobně se o možném *problému umístění dítěte do státní mateřské školy* v místě bydliště zmínili i další rodiče. Dokonce i dva nastávající otcové si nedostatečných kapacit v předškolských zařízení pro děti byli vědomi. Například Norbert se zmínil:

Na školky tam v okolí (našeho bydliště) jsou, teď je otázka, jak za tři roky budou, jak moc budou na tom kapacitně, kolik jich tam nakonec bude a jak to bude vypadat za ty tři roky. (Norbert)

Všechny rodičovské páry v našem vzorku s využitím veřejných mateřských škol pro svoje děti počítaly, a to zpravidla od jejich tří či čtyř let. V nižším věku to buď rodiče, s jedinou výjimkou, nepovažovali za vhodné, nebo nevěřili, že by ve státním zařízení bylo dříve volné místo. Rozhovory s nastávajícími rodiči byly realizovány v letech 2011–2012, kdy bylo povinností obce zajistit místo v mateřské škole dětem, které k 1. 9. příslušného roku dosáhly pěti let věku. A zároveň to byla doba, kdy byl v lokalitách, kde žili naši respondenti, nedostatek míst ve veřejných mateřských školách.

Obavy o sladování péče s prací zmiňovaly v rozhovorech pouze ženy, nikoliv muži. Některé nastávající matky se obávaly, jak budou po návratu do práce schopny zvládnout zároveň péči o dítě a pracovní povinnosti. Podobné obavy o sladění péče s prací se pak ještě hojněji vyskytly v rozhovorech z dalších vln výzkumu, když již byly děti na světě. Těhotné ženy je vyjadřovaly spíše ojedinelé. Například Jitka předjímala:

Po těch třech letech? No tak to mám trochu obavy, že to bude náročné. (...) všechno, domácnost, vlastně starost o dítě, práce. Hlavně časově to bude náročné na dojíždění, vyzvedávání včas ze školky. (Jitka)

V následujících rozhovorech jsme se sice s rodiči o placené práci bavili, ale jen výjimečně byla práce líčena jako problematická oblast, která by činila život participantů těžký. Jak bylo již uvedeno, některé ženy vyjádřily obavy o následující sladování, ovšem ty, které již pracovaly, si na tuto oblast nijak výrazně nestěžovaly. Jako obtížnou či těžkou uváděli v rozhovorech oblast práce prakticky pouze otcové, přestože zhruba polovina matek rovněž pracovala. V roce a půl věku dítěte pracovaly jen ty matky, které chtěly (sedm matek, všechny na částečný úvazek), a ve třech a půl roku věku dítěte pak pracovalo již devět matek z 16 (čtyři na plný úvazek, pět na zkrácený), přičemž čtyři pracující matky měly ještě další malé dítě.

V době, kdy byl dítěti zhruba rok a půl, zmínili jen tři pragmatičtí otcové jako těžkou životní oblast svoji práci, respektive některé její charakteristiky. Nešlo ani tak o její náročnost, jako spíše o to, že jim z nějakého důvodu nevyhovovala. Například automechanik Miroslav nebyl spokojený se svojí pozicí mistra, kterou komentoval slovy: „to je taková depka (...), to je člověk s dvěma tvářemi, když to řeknu“. Řidič Petr zas zmínil, že sice má svoji práci rád, ale stejně se mu do ní někdy nechce a raději by byl doma s manželkou a dítětem. Nákupčí Gustav podobně litoval, že musí strávit mnoho hodin týdně v kanceláři v klimatizované budově. Raději by trávil víc času venku a s rodinou. Tyto zmínky byly stručné a z rozhovorů vyplynulo, že i tito otcové byli se svojí prací v zásadě spokojeni a že jim nečinila závažné problémy.

Podobně tomu bylo i v následující vlně rozhovorů, realizované v době, kdy byly prvnímú dítěti tři a půl až čtyři roky. Zajištění příjmu z pracovní činnosti považovali otcové v našem vzorku za důležité a snažili se proto *setrvat v zaměstnání* i v případech, že to pro ně bylo náročné, nebo rychle přestoupili z jednoho zaměstnání do jiného. Výpadek jejich příjmu si rodiny zpravidla nemohly dovolit. O této zátěži však otcové v rozhovorech příliš nehovořili, přestože ji většina z nich patrně vnímala a zmínilo ji několik jejich partnerek. Z analýzy rozhovorů vyplynulo, že dotazovaní otcové nepociťovali roli živitele jako nijak výrazně stresující a těžké břemeno. K tomu zřejmě přispěla skutečnost, že s touto rolí dopředu počítali a byli na ni připraveni. Ve třetí vlně výzkumu ji všichni, s výjimkou jednoho, dokázali uspokojivě naplnit.

Tou výjimkou byl Honza, který měl s nalezením vhodného pracovního uplatnění potíže již v době, kdy s manželkou čekali první dítě. Hana byla hlavní živitelkou a jako podnikatelka pracovala téměř kontinuálně, vždy práci přerušila pouze na několik málo týdnů po porodu. Oba partneři tuto situaci vnímali zpočátku neutrálně, ale s postupem času ji pociťovali více negativně. Honza byl jediným otcem ve vzorku, který trávil s dětmi větší množství času, protože byl zhruba rok po narození prvního syna nezaměstnaný. Zároveň byl jediným mužem, který v rozhovoru obšírněji popisoval péči o děti jako těžkou. Byl rovněž jediným otcem v našem vzorku, který zmiňoval těžkosti v oblasti sladování práce s péčí o děti. Jeho zkušenost byla významně ovlivněna tím, že často pracoval z domova v bytě, kde zároveň pobývaly jeho děti.

Těžké? ((pauza)) Tak samozřejmě třeba když nemám vyděláno, tak, no. Nebo, že ano, ta situace, takové jsou, že zrovna nemám v tom období třeba klienty nebo tak, takže tohle to jediné. A zaplatěpánbůh jako to nějak vyjde nebo vždycky teda vydělám měsíčně nějaké peníze. Je to pohyblivé, my to nemáme nějak fixně (dané) nebo to, takže třeba v tomhle tom. Jinak těžké? Někdy je to to hlídání těch dětí, to znamená, že už je toho na mě moc. Když byla Helenka malá, tak jak plakala, tak jsem z toho byl takový jako dost vykořeněný. No. A pak jediné, když třeba já vím, že mám zrovna ten den něco dělat a teďko dejme tomu tady Hugo brečí nebo něco takového, Helenka to, takže, ale to je, není to jako, není to pořád. (Honza, otec tříapůlletého syna a roční dcery)

V době rozhovoru byl Honzův výdělek zhruba poloviční v porovnání s výdělkem manželky Hany. I zahraniční komparativní výzkumy zjistily, že náročnost rodičovství a vlastní péče o děti vnímají především otcové, kteří se na péči reálně podílí. V kulturách, kde péče o děti je záležitostí žen, není muži vnímána jako problematická [Nilsen, Brannen, Lewis 2013: 124–126]. Provedený výzkum ukázal, že kulturní vzorce raného rodičovství výrazně podporují tradiční pojetí komplementárních rodičovských rolí. Otcové péči o děti věnovali podstatně méně času v porovnání s matkami a o těžkostech sladování pracovního a rodinného života hovořili jen velmi výjimečně.

Volný čas a partnerský vztah

Již v době těhotenství si participantky uvědomovaly, že jejich volný čas bude nastávajícím rodičovstvím redukován a některé z nich se proto obávaly nedostatku času na partnerský život. Vyjadřovaly pak obavy o to, aby tato změna nevedla k narušení jejich partnerského vztahu s otcem dítěte. I nastávající otcové často předjímalí méně času pro vlastní záliby a koníčky, zpravidla však neprezentovali tuto oblast jako něco, čeho by se měli obávat. Neolokalita a vědomí o intenzivním rodičovství přispívaly k obavám nastávajících matek. Například Olga se již ve třetím měsíci těhotenství zmínila o potížích, které by rodičovství mohlo do jejich vztahu přinést:

... obavy, no abychom to nějak zvládli. Abychom na sebe měli trochu taky času, aby se to úplně všechno nepodřizovalo tomu dítěti. Já vím, že to zní trochu blbě, ale zase si myslím, že ty manželé potřebují mít trošku času pro sebe. Aby se to všechno netočilo jenom kolem toho „Jé, a on zase vyrostl nový zoubek“ a „Jé, potřebujeme další plíny“ a podobně. Jít třeba někam ven nebo jít opravdu na ten výlet a mít na to čas. A třeba i bez toho dítěte, prostě půjčit dítě babičkám a „Užijte si tady, čau, my jdeme někam ven.“ A mít čas opravdu jenom sami na sebe. (Olga)

Tato citace vyjadřuje postoj stojící v protikladu s idejí intenzivního rodičovství, jak ho koncipovala Hays [1996], protože obsahuje aspekt sobeckosti, a Olga si toho byla vědoma. V případě tohoto páru bylo zřejmé, že péče o dítě bude plně záviset na jeho rodičích, protože ti žili daleko od svých rodičů. Olžin manžel byl navíc zvyklý trávit velké množství času (10–30 hodin týdně) sportovními aktivitami. Podobně zmínila i Alena, že se trochu obává ztráty bohatého společenského života, který byli s manželem zvyklí společně i jednotlivě s přáteli provozovat.

... náš společenský život, společný, zase s Adamem (manželem), (změna) která nás čeká tím, že budeme mít to dítě, tak teď jsme zvyklí chodit oba (často ven), takže to nám odpadne. Tak spíš jenom to, že si myslím, že tady si budeme muset najít nějakou tu cestu, kdo kam půjde kdy. (Alena)

Pochybnosti ohledně možných komplikací v partnerském vztahu, které mohou vzniknout v důsledku úbytku volného času i ztráty navykého způsobu života, vyjadřovaly především vysokoškolsky vzdělané ženy. Dvě z nich si navíc nedokázaly představit, že se stanou finančně závislé na příjmu partnera, a vnímaly tuto oblast rovněž jako potenciální hrozbu narušení partnerského vztahu. Jitka (v šestém měsíci těhotenství) v rozhovoru uvedla:

... budou i určité dohady o peníze, na to se taky připravuji, že já jsem vlastně nebyla zvyklá být na někom závislá finančně, takže z toho mám obavu asi tak momentálně větší než z toho, že by jako nějak jsme nezvládali tu péči (o dítě). (Jitka)

Jitka se svým partnerem neuzavřela manželství, ale oddělené účty a financování provozu domácnosti měly i některé manželské páry. Podobně vnímala situaci i vdaná Lada (v šestém měsíci těhotenství). Z rozhovoru bylo zřejmé, že její představy a představy manžela o financování domácnosti i o péči o dítě byly odlišné. Ona předjímal vyšší finanční nároky a větší náročnost péče o dítě než její manžel, který obě sféry dle jejího soudu podhodnocoval. Z vědomí těchto nestejných pohledů pramenily Ladiny obavy z možných budoucích rozepří a problémů ve vztahu.

Žádný nastávající otec v rozhovoru podobné obavy o nedostatek času související s narozením dítěte a jeho potenciální hrozby pro vzájemný partnerský život nezmínil. Je zajímavé, že po narození dítěte to pak byli zejména otcové, kdo si stěžoval na nedostatek volného času a kdo ve třetí vlně rozhovorů více akcentoval nedostatek času na partnerský život s matkou dítěte.

První rok a půl otcovství s sebou nesl odlišné zkušenosti v porovnání s mateřstvím, a i proto otcové zpravidla zmiňovali jiné těžkosti, než o kterých referovaly v rozhovorech jejich partnerky. Otcové zpravidla nehovořili přímo o péči o dítě, jeho chování a potřebách, ovšem spíše o dopadech, které tato péče měla na jejich osobní život. Mnoho otců zmiňovalo jako obtíž, se kterou se ve svém každodenním životě od narození potomka v nějaké míře potýkali, *nedostatek spánku a nedostatek času na odpočinek*. Výpověď Erika naznačuje, že i když otcové v noci k dětem nevstávají, čas na jejich spánek se v rané fázi otcovství mnohdy zmenšuje. Souvisí to i s biorytmy dětí, které často vstávají časně i ve dnech pracovního volna. A to jsou dny, kdy se na péči zpravidla podíleli otcové z našeho vzorku.

Tak vstávání bych si dokázal představit, že bych mohl vstávat později. ((smích)) No, vůbec, vyspat se. To je pravda, že od narození dítěte se člověk pořád (...), já spím dobře, takže přes noc já (spím), mě nevzbudí nic skoro, takže já aspoň spím do toho rána. Ale teď už je člověk naučený nejpozději v půl sedmé vstát, tak už to ani o víkendu není jinak. (Erik, otec dvacetiměsíčního syna)

Zvláště duševně pracující otcové ve vedoucích pozicích si stěžovali na *nedostatek odpočinku a času k relaxaci*. Přítomnost dítěte v domácnosti a navíc očekávání mat-

ky, že se muž bude na péči o dítě podílet v době, kdy je doma, uváděly některé otce do náročných situací. Například Norbert popsal těžkosti každodenního života následovně:

No, momentálně je pro mě těžké to, že prostě nemám moc času na ten způsob odpočinku, který jsem míval předtím (než se narodila dcera), jo? Takže já prakticky neodpočívám. Jenom málo (...), takže si připadám hodně vyčerpaný. Ne jako fyzicky, že bych byl unavený, ale jako nemám nějak moc teď prostor a čas na nějakou, na nějaký způsob relaxace, který jsem měl třeba dřív. Takže si připadám tak jako vyčerpaný. (Norbert, otec osmnáctiměsíční dcery)

Norbert navíc získal v práci vyšší pozici, což sice s sebou neslo pozitivní výsledek v podobě výrazně vyššího příjmu, ale taky větší pracovní zátěž. Sám si uvědomoval, že je pro něj obtížné sladit práci s péčí o dítě, o které se sice většinu času plně starala matka, nicméně předpokládala, že i on se do péče zapojí. Navíc se dcera dožadovala jeho pozornosti. V rozhovoru upozornil na běžný stav věcí, kdy proti sobě stojí odlišné zájmy a potřeby všech tří členů rodiny. Náročnost péče plynula dle jeho odhadu i z prostého faktu, že matka a případně i on byli téměř výhradními pečovateli o dítě.

Nela (dcera) vlastně teď má jenom ty rodiče, nemá žádnou školku nebo kamarády, na které by se mohla obrátit. Takže pokud nezastupuje babička, tak jsme tu jenom my dva s tím, že já jsem hodně v práci. Takže jenom Nina (partnerka), a Nina zase si představuje, že když já přijdu (z práce), tak že ona si odpočine. A já přijdu a představuju si taky, že si odpočinu. Ale Nela (dcera) si to tak nepředstavuje, takže je to takové jako složité, no. (Norbert)

Únava, nedostatek odpočinku a spánku byly těžkosti prvního roku a půl otcovství, o kterých se zmínilo několik otců. Z rozhovorů bylo zřejmé, že vývoj v čase přinesl změny nejen do života rodičů, ale – a to hlavně – i do jeho posuzování. Dalo by se říci, že se na rodičovství již adaptovali, a získané zkušenosti jim pomáhaly překonat počáteční nesnáze. To bylo patrné především u otců, kteří si ve třetím rozhovoru už nestěžovali na nedostatek spánku, a to ani v těch případech, když měli další malé dítě. Jako těžší jim v době, kdy už měli téměř čtyřleté dítě a často ještě další mladší dítě, připadal obecný nedostatek času na odpočinek a hlavně na partnerský vztah s matkou dítěte.

Brigitin manžel Bruno podnikal a do péče o děti se snažil zapojovat co možná nejvíce, byť by vlastně spíš uvítal starší model otce živitele a matky pečovatelky, třeba i podpořený pomocí od prarodičů (babiček dětí). On sám měl pocit, že se stará, jak nejvíc může při současně náročné práci, jeho partnerka by však uvítala jeho větší podíl na péči. I o těchto sporech se v rozhovoru Bruno zmínil, vnímal je jako nepříjemné a obtížné v každodenním životě. Jeho výpověď dále upozorňovala na z jeho pohledu ještě významnější negativní skutečnost, která

byla problematicky vnímaná větším počtem otců dvou malých dětí v našem vzorku. Byl jí *nedostatek času pro partnerský život*, tedy času, který by mohli otcové trávit sami se svojí partnerkou, matkou dětí.

... nemožnost si odfrknout. ((šeptem)) Prostě být chvíli bez dětí. Což se nám asi nepodaří (...). Ale jako rouhal bych se, kdybych řekl, že jako děti nechci a že děti jsou špatné, jo? Jako v žádném případě. Ale třeba jednou za měsíc nebo jednou za dva měsíce, jenom s Brigitou (manželkou, být). Jako cítím to, že opravdu je tam problém a že, že v podstatě jsme jenom s dětma a (nemáme čas na sebe). (Bruno, otec tříatřicetiletého syna a patnáctiměsíční dcery)

Nemožnost svěřit děti do péče někomu jinému byla v tomto případě podpořena intenzivním mateřstvím autentické matky doplněným intenzivním rodičovstvím řádového otce. Tato kombinace zabraňovala rodičům rozvíjet vzájemný vztah tak, jak by si Bruno přál. Pozornost Brigity i Bruna se v této životní fázi upírala především k dětem, které stály v centru jejich péče. Podobně líčili své zkušenosti i další rodiče dvou dětí z našeho vzorku, zejména ti vzdělanější a ti, kde matka vykazovala rysy intenzivního mateřství. Při srovnání jednotlivých párů se zdálo, že intenzivní mateřství mělo přímý dopad i na muže, kteří i pokud nevykazovali rysy intenzivního rodičovství, byli přístupem partnerky poznamenáni, protože na ně neměla dostatek času.

Matky, které nepracovaly, vnímaly jako obtížnou každodenní péči o děti a *nedostatek volného času pro sebe*, zatímco matky pracující (zaměstnané či podnikající) více akcentovaly *stresový faktor času*. Zpravidla zmiňovaly skutečnost, že pro ně bývá obtížné dostavit se někam v určitou hodinu, když musí ještě zajistit předání dítěte či dětí. Typicky vnímaly jako těžké ranní vypravování dětí do mateřské školy. Intence rodiče být někde v určitou hodinu se často setkávala s nepochopením dítěte, jehož potřeby byly jiné a které pro splnění stejného úkonu vyžadovalo mnohem víc času, než bylo k dispozici. Tento rozpor zažívaly jak matky dvou dětí, tak matky jednoho dítěte.

Někdy je takový stres, jsem taková uhoněná někdy, že člověk musí být v té práci, tak musím (přijít) do nějakého času..., mě asi nejvíc stresuje čas, bych to řekla, (...) mně připadá nejobtížnější být někde na čas, něco stíhat s tím malým. (...) když ho odvedu, tak už nemám ten stres, že nestíhám dojet do práce na nějaký míting a tak. Protože ono přece jenom to dítě to hrozně natahuje. Najednou ještě hračku a... teď nechce boty a teď se nechce obléct a... Takže to mi připadá takové nejtěžší asi opravdu skloubit (časový a pracovní režim s péčí o syna). (Alena, rozvedená matka tříapůlletého syna)

Zdraví dítěte a rodičů

Zdraví bylo poslední oblastí, o níž nastávající rodiče vyjadřovali obavy, a to ve dvou ohledech. Nejčastěji budoucí rodiče zmiňovali obavy o zdraví dítěte. Muži i ženy v rozhovorech uváděli přání, aby dítě bylo zdravé, a případně vyjadřovali obavy z možných nemocí a úrazů. Nejednalo se o konkrétní obavy, tyto obavy o zdraví byly prezentovány spíše na poněkud abstraktní a obecné rovině a zmiňovali je často pragmatičtí rodiče. Typická byla v tomto ohledu odpověď Petra na otázku po obavách:

No já hlavně, jako obávám, já mám strach, aby všechno bylo, aby všechno dopadlo dobře, aby manželka byla finančně, finančně? ((smích)) Aby byla zdravotně v pořádku a vlastně miminko taky, a když budou všichni zdraví, tak je to pro mě to nejlepší, co může být.

Petrovo přeréknutí a prvotní odkaz na finanční stránku lze vnímat i jako jeho vlastní osobní zátěž, kdy se cítil zodpovědný za finanční zajištění rodiny. Jeho odkaz na zdraví manželky, dítěte a vlastně i jeho samotného pak následoval. I v dalších rozhovorech byly zmíněny obavy o zdraví budoucího otce, které pramenily z vědomí, že jeho zdraví je nezbytné k tomu, aby mohl pracovat a uživit ostatní členy rodiny. Pokud by měl například úraz, mohla by se rodina dostat do existenčních problémů. V tomto ohledu se český vzorek nelišil od zjištění jiných autorů, kteří obavy o zdraví otce jako hlavního živitele rovněž popsali [např. Fox 2009].

Zajímavé bylo zjištění, že po narození dítěte žádný z rodičů neprezentoval oblast zdraví jako něco zvlášť obtížného v každodenním životě, a to i přesto, že ve vzorku byl pár, jehož dítě mělo lehkou vrozenou vadu, a že se někteří otcové po dobu několika týdnů či měsíců potýkali se špatným zdravotním stavem. Ve dvou případech ovšem respondenti zmínili zdraví v širší rodině jako závažný problém.⁷

Diskuse – kontextuální souvislosti a intenzivní rodičovství

Rozhovory s nastávajícími rodiči proběhly v letech 2011 a 2012, tedy v době, kdy byla česká ekonomika ještě ovlivněna světovou ekonomickou krizí, započatou na konci roku 2008. Negativní dopad finanční krize na trh práce byl zjevný a rodiče tento zvýšený tlak vnímali. V porovnání s jinými evropskými zeměmi nebyla celková míra nezaměstnanosti v ČR tak vysoká (činila 6,7% v roce 2011), nicméně odhadovaný negativní dopad na zvýšení dlouhodobé a strukturální nezaměst-

⁷ Jednalo se o zhoršený duševní stav (babičky respondentky) a o úmrtí (matky a bratra respondentky).

nanosti byl pro ČR stejně vysoký jako pro nejvíce postižené evropské země – Španělsko a Irsko [Guichard, Rusticelli 2010: 21]. Právě rodiče malých dětí patřili do skupiny nejvíce ohrožené nezaměstnaností, a to především ti méně vzdělaní. Zaměstnanost vysokoškolsky vzdělaných matek nejmenších dětí v tomto období naopak vzrostla, patrně díky tomu, že se snažily udržet si místo na trhu práce [Křížková, Formánková 2014]. Tato celková situace koresponduje se zjištěními provedeného výzkumu, kdy méně vzdělaní respondenti vyjadřovali větší obavy ze ztráty práce v porovnání s účastníky s vyšším vzděláním. Navíc se jednalo o respondenty z oblasti s vyšší nezaměstnaností. Tyto obavy se nakonec nenaplnily. Potíže s nalezením adekvátního pracovního uplatnění měl pouze Honza, který je ovšem nepředjímal, přestože nemohl najít vhodné pracovní místo již v době, kdy byla jeho žena těhotná. Česká ekonomika se ze světové finanční krize poměrně rychle vzpamatovala, a tak v letech 2015 a 2016 našli uplatnění na trhu práce všichni rodiče z našeho výzkumného vzorku, kteří chtěli pracovat. Tedy všech 16 otců a devět matek téměř čtyřletých dětí. Důvodem, proč bylo ve třetí vlně výzkumu sedm matek neaktivních v zaměstnání či podnikání, bylo (s jedinou výjimkou) čerpání další mateřské či rodičovské dovolené, nikoliv nemožnost najít práci. Sladování práce s péčí se některé matky obávaly, posléze však nebylo matkami ani otci vnímáno jako něco, co by pojednávali jako zvlášť těžkou oblast svého života. K tomu nepochybně přispěla poměrně štedrá opatření české rodinné politiky, sestávající z dlouhé mateřské (28 týdnů) a rodičovské dovolené (až do tří let věku dítěte) s částečně flexibilní možností čerpat rodičovský příspěvek [Moss, Deven 2015; Nešporová 2015; Höhne 2017].

Na druhou stranu byly některé konkrétní okolnosti sladování práce a péče rodiči zmiňovány jako obtížné, byť nebyly rodiči samými přímo spojovány s nezbytností „správně“ naplnit obě životní role, jak roli pracovníka, tak roli rodiče. Jednalo se o vysoké časové i energetické nároky jak péče, tak práce. Rodičovské páry pečující o svoje dítě či děti v prvních čtyřech letech často zakoušeli těžkosti přímo související s rolí rodiče a náročností této péče. Matky vnímaly jako těžkou především soustavnost péče o dítě a zejména ty pracující zakoušely časový stres. Ten byl v raných fázích rodičovství pozorován i v jiných vyspělých zemích [Fox 2009; Nilsen, Brannen, Lewis 2013; Gatrell 2005; Hays 1996]. I matky v domácnosti však zakoušely nedostatek času a zejména volného času. Podobně to vnímali i otcové dětí, kteří v prvním roce a půl rodičovství pociťovali jako nejtěžší ve svém životě nedostatek spánku a odpočinku. S přibývajícimi lety však otcové vnímali více negativně skutečnost, že nemají čas na partnerský život s matkou dítěte. Domnívám se, že koncept intenzivního rodičovství významně přispívá k tomuto stavu. Situace, kde se buď matka, nebo oba rodiče zaměřují především na péči o dítě, které se stává středem nukleární rodiny, je velmi náročná pro všechny zúčastněné. A nepochybně se to odráží v partnerských vztazích rodičů. Fox [2009: 249–284] na kanadském vzorku rodičů ukázala, že během prvního roku se velmi často projevuje zhoršení či napětí ve vztahu rodičů, mnozí rodiče jsou stresováni nedostatkem času a jen menšina párů svůj partnerský vztah naopak posílí. Tyto

časté negativní otisky raných fází rodičovství na partnerském vztahu rodičů byly pozorovány i v našem výzkumném vzorku.

Matky vnímaly negativně stereotypní zátěž každodenní intenzivní péče o děti, zejména ty vzdělanější, kterých ovšem v našem vzorku byla většina. Otcové častěji v rozhovorech hovořili o nedostatku času pro vzájemný partnerský vztah, zpravidla ti vysokoškolsky vzdělaní s partnerkami uplatňujícími intenzivní mateřství. Méně vzdělaní otcové tento aspekt nezmiňovali, což ovšem může být způsobeno jejich nízkým zastoupením ve vzorku. Zdá se, že rodiče s nižším vzděláním byli více smířeni s aktuálním stavem a snadněji se na něj adaptovali. Může to souviset i s jejich nižšími očekáváními od rodičovství, větším spolehnutím se na komplementaritu mateřské role pečovatelky a otcovské role živitele a v neposlední řadě i s menší pocíťovanou zodpovědností matek za správný vývoj dítěte v intencích intenzivního mateřství v této fázi rodičovství [Hays 1996]. V souladu s typologií rodičů [Smyth 2017] lze konstatovat, že i v našem vzorku to byly nejčastěji řádové či autentické matky, které hovořily obsírněji o těžkostech každodenního života souvisejících s péčí o děti. Tyto matky se totiž více snažily naplňovat roli intenzivního rodičovství, což pro ně bylo velmi vyčerpávající nejen fyzicky, ale i psychicky. Naproti tomu se pragmatičtí rodiče jeví jako spokojenější, protože si méně stěžovali. Pokud hovořili o těžkostech, tak spíše v oblasti placené práce než v oblasti péče o děti. Méně si rovněž stěžovali na nedostatek času včetně času na partnerský vztah. To ovšem neznamená, že by neměli ve vztahu problémy. Dva ze tří párů, které se v průběhu výzkumu rozešly, nevykazovaly známky intenzivního rodičovství a tito rodiče byli zařazeni k pragmatickému typu.

Ve vzorku byl jen velmi malý počet matek s nízkým vzděláním (tři) a málo párů s nižšími příjmy (tři).⁸ Patrně i proto nebyl zjištěn stejný výsledek, který popsala Fox [2009: 247–248] ve svém výzkumu s rodiči v Kanadě. Fox zjistila, že matky z dělnické třídy zažívaly v raných fázích rodičovství výraznější pocity stresu, strachu a bezvýchodnosti situace pramenící z menších zdrojů a s nimi související obavy o existenční zajištění, společně s nižší podporou okolí ze strany známých i prarodičů. V našem vzorku takové páry nebyly. Tři ženy s nižším vzděláním nezastávaly dělnické pozice a jejich partneři pracovali jako řemeslníci či řidiči a byli schopni je finančně zajistit,⁹ byť mnohdy díky prodloužené pracovní době. O těžkostech každodenního života v našem vzorku častěji obsírněji referovaly vysokoškolsky vzdělané ženy a jejich vysokoškolsky vzdělaní muži s náročným pracovním programem.

Bylo prokázáno, že sociální podpora působí pozitivně směrem k eliminaci postnatálních depresí a zvyšování důvěry prvorodiček ve vlastní mateřské schopnosti [Leahy-Warren, McCarthy, Corcoran 2012]. Provedená analýza poci-

⁸ Za nižší příjem jsme považovali měsíční příjem nižší než 30 tisíc Kč pro rodinu (dva rodiče a dítě) ve druhé vlně výzkumu.

⁹ Zejména pokud matky zároveň pobíraly rodičovský příspěvek či peněžitou podporu v mateřství.

ťovaných životních obtíží prvorodičů v průběhu prvních tří a půl až čtyř let od porodu naznačila, že pozitivní vliv sociální podpory se promítá i za období šestinedělí. V našem malém vzorku si na těžkosti každodenního života související s péčí o děti méně stěžovali rodiče, kterým s péčí o dítě někdo pomáhal (nejčastěji prarodiče), a rodiče pragmatičtí, kteří byli více vzdáleni myšlence intenzivního rodičovství.

Závěr

Přechod k rodičovství a jeho první roky jsou významným životním předělem v životě jedince i páru a často jsou provázeny značnými psychickými úskálmi a negativními prožitky. Cílem tohoto článku bylo poukázat na obavy nastávajících rodičů a následující životní těžkosti, které rodiče v průběhu necelých čtyř let po porodu pocítovali. Longitudinální výzkum zjistil, že obavy konkrétních nastávajících rodičů zpravidla nebyly naplněny. Tedy že se s nimi rodiče vypořádali tak, že je po porodu nepovažovali za zvlášť obtížné. Jako těžké však některé ze základních oblastí – péče, placená práce, čas na odpočinek a partnerský vztah – vnímalo po porodu mnoho jiných dotazovaných rodičů. Zdá se tedy, že příprava na rodičovství v podobě upozornění na jeho obtížné aspekty a možné způsoby jejich řešení by pomohla posílit rodičovské kompetence a omezit negativní zkušenosti s rodičovstvím.

Přesvědčení respondentů o významu intenzivní péče o děti (koncept intenzivního rodičovství) formovalo rodičovskou praxi a přispívalo k vyšší míře pocíťovaných obtíží. A to proto, že nastavuje normativní chování velmi náročným způsobem, který je v praxi těžko realizovatelný. Vysoce vzdělané matky patřící k řádovému či autentickému mateřskému typu dle Lisy Smyth [2017] vnímaly jako nejtěžší ve svém každodenním životě náročnost péče o dítě a sladění péče a práce. Pro jejich partnery bylo namísto toho v průběhu prvních čtyř let otcovství nejtěžší nejprve si zvyknout na nedostatek spánku a odpočinku a s postupujícím časem vnímali negativně i skutečnost, že nemají dostatek času na partnerský život s matkou dítěte. Pragmatičtí rodiče referovali o těžkostech každodenního života méně často, a pokud je zmiňovali, byly spíše spojené s prací než s péčí o dítě. To bylo nepochybně způsobené menším akcentem na konkrétní způsob péče o dítě. Na základě provedeného výzkumu bohužel nelze přesně stanovit, zda jejich způsob výchovy skutečně vyžadoval méně intenzivní nasazení a jak výrazně. Je otázkou, do jaké míry se rodiče mohou chovat jinak, než jejich okolí očekává, a nakolik mohou či chtějí vzdorovat tlaku sociálního okolí na to, jak má péče o dítě a jeho výchova probíhat. Nepochybně jsou v tomto ohledu značné limity a matky i otcové se podřizují obecněji platným kulturním normám. Ty jsou v oblasti péče o nejmenší děti striktnější a závaznější pro matky. V době intenzivního mateřství se patrně většina matek snaží naplnit tento přístup, protože je obecně vnímán jako způsob „správné“ péče o dítě.

Bylo by přínosné navázat na zde prezentovaná zjištění provedeného kvalitativního výzkumu o subjektivně zakoušených těžkostech každodenního života rodičů kvantitativním výzkumem, který by na reprezentativním vzorku rodičů z celé České republiky zjistil, nakolik jsou zjištěné problémy rozšířené a s jakou mírou intenzity jsou rodiči pociťovány. Velký vzorek by pak umožnil přesně testovat hypotézy o vztahu mezi pociťovanými obtížemi a intenzivním rodičovstvím, neformální sociální pomocí, zapojením otce do péče, počtem dětí v rodině, zaměstnaností, vzděláním rodičů a rodičovskými typy. Provedený výzkum ukázal, že všechny tyto aspekty významným způsobem formují prožitky rodičů.

OLGA NEŠPOROVÁ působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., v týmu rodinné politiky. Vystudovala sociální antropologii na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Hlavními tématy jejího odborného zájmu je sociologie rodiny a sociologie smrti. Upřednostňuje kvalitativní výzkum a longitudinální metodologii. V posledních letech spolupracuje v projektu mezinárodní výzkumné sítě TransPARENT.

Literatura

- Ariès, P. 1962. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: Vintage.
- Barclay, L., L. Everitt, F. Rogan, V. Schmied, A. Wyllie. 1997. „Becoming a Mother—an Analysis of Women’s Experience of Early Motherhood.“ *Journal of Advanced Nursing* 25 (4): 719–728.
- Beck-Gernsheim, E. 2002. *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- Belsky, J. 1990. „Children and Marriage.“ Pp. 172–200 in F. Fincham, T. Bradbury (eds.). *The Psychology of Marriage*. London: The Guilford Press.
- Bičáková, A., K. Kalíšková. 2016. „Výskyt a vznik nezaměstnanosti u žen s předškolními dětmi: Příklad České republiky.“ *Politická ekonomie* 64 (6): 695–712, <https://doi.org/10.18267/j.polek.1104>.
- Brannen, J. 2017. „Approaches to the Study of Family Life: Practices, Context, and Narrative.“ Pp. 269–290 in V. Česnuityté, L. Detlev, E. D. Widmer (eds.). *Family, Continuity and Change. Contemporary European Perspectives*. London: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59028-2>.
- Brannen, J., A. Nilsen. 2006. „From Fatherhood to Fathering: Transmission and Change among British Fathers in Four-generation Families.“ *Sociology* 40: 335–352, <https://doi.org/10.1177/0038038506062036>.
- Brierley, J. 1996. *7 prvních let života rozhoduje*. Praha: Portál.
- Carling, A., S. Duncan, R. Edwards (eds.). 2002. *Analysing Families. Morality and Rationality in Policy and Practice*. London: Routledge.
- Coltart, C., K. Henwood. 2012. „On Paternal Subjectivity: A Qualitative Longitudinal and Psychosocial Case Analysis of Men’s Classed Positions and Transitions to First-Time Fatherhood.“ *Qualitative Research* 12: 35–52, <https://doi.org/10.1177/1468794111426224>.
- Coltrane, S. 1996. *Family Men. Fatherhood, Housework, and Gender Equity*. New York, NY: Oxford University Press.

- ČSÚ. 2018. *Výběrové šetření pracovních sil* [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20556375/25014014.pdf/a8d8c822-fa7f-4a7e-9425-48a6554c0595?version=1.0>.
- Day, R. D., M. E. Lamb (eds.). 2004. *Conceptualizing and Measuring Father Involvement*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Doucet, A. 2006. *Do Men Mother? Fatherhood, Care, and Domestic Responsibility*. Toronto: University of Toronto Press.
- Dudová, R. (ed.). 2008a. *Nové šance a rizika: Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Dudová, R. 2008b. *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Eydal, G. B., T. Rostgaard (eds.). 2015. *Fatherhood in the Nordic Welfare States. Comparing Care Policies and Practice*. Bristol, England: Policy Press.
- Fox, B. 2009. *When Couples Become Parents: The Creation of Gender in the Transition to Parenthood*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gatrell, C. 2005. *Hard Labour. The Sociology of Parenthood*. Maidenhead: Open University Press.
- Goody, J. 2006. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: Lidové noviny.
- Grant, K. A., C. McMahon, M. P. Austin. 2008. „Maternal Anxiety during the Transition to Parenthood: A Prospective Study.“ *Journal of Affective Disorders* 108 (1–2): 101–111, <https://doi.org/10.1016/j.jad.2007.10.002>.
- Grunow, D., M. Evertsson. 2016. *Couples' Transitions to Parenthood. Analysing Gender and Work in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, <https://doi.org/10.4337/9781785366000>.
- Guest, G., K. M. MacQueen, E. E. Namey. 2012. *Applied Thematic Analysis*. London: Sage, <https://doi.org/10.4135/9781483384436>.
- Guichard, S., E. Rusticelli. 2010. „Assessing the Impact of the Financial Crisis on Structural Unemployment in OECD Countries.“ *OECD Economics Department Working Papers* No. 767. Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/5kmftp8khfjg-en>.
- Hamplová, D. 2015. *Proč potřebujeme rodinu, práci a přítele. Štěstí ze sociologické perspektivy*. Praha: Fortuna Libri.
- Hašková, H., A. Křížková, R. Dudová. 2015. *Ekonomické náklady mateřství* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné z: https://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/sekundarni-analyza-zprava-final_format.pdf.
- Hašková, H., L. Zamykalová. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* [online] (40–41): 3–53. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>.
- Havelka, M. 2010. *Ideje – dějiny – společnost. Studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hays, S. 1996. *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Höhne, S. 2017. „Změny v čerpání rodičovského příspěvku v demografických souvislostech.“ *Demografie* 59 (1): 5–22.
- Höhne, S., V. Kuchařová. 2016. „Změny finančních nástrojů rodinné politiky v letech 2006–2015 a jejich potenciál měnit natalitní chování.“ *Politická ekonomie* 64 (7): 867–890, <https://doi.org/10.18267/j.polek.1094>.
- Johansson, M., J. Thomas, I. Hildingsson, H. Haines. 2016. „Swedish Fathers Contemplate the Difficulties They Face in Parenthood.“ *Sexual & Reproductive Healthcare* 8: 55–62, <http://dx.doi.org/10.1016/j.srhc.2016.02.005>.
- Kuchařová, V., S. Ettlrová, O. Nešporová, K. Svobodová. 2006. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*. Praha: VÚPSV.

- Kuchařová, V., O. Nešporová. 2017. „Česká rodinná politika – podpora rodin s nezaopatřenými dětmi a autonomie rodiny.“ *Fórum sociální politiky* 11 (2): 2–13.
- Kuchařová, V., K. Psychlová. 2016. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou dovolenou* [online]. Praha: VÚPSV. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_411.pdf.
- Křížková, A., L. Formánková. 2014. „Intersekcionalní perspektiva zkoumání dopadů krize na životní dráhy v ČR: gender, třída, věk (a rodičovství).“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 15 (2): 61–76, <https://doi.org/10.13060/12130028.2014.15.2.131>.
- Křížková, A., H. Maříková, H. Hašková, L. Formánková. 2011. *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Leahy-Warren, P., G. McCarthy, P. Corcoran. 2012. „First-Time Mothers: Social Support, Maternal Parental Self-Efficacy and Postnatal Depression.“ *Journal of Clinical Nursing* 21: 388–397, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2011.03701.x>.
- Marsiglio, W. (ed.). 1995. *Fatherhood: Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, <https://doi.org/10.4135/9781483327242>.
- Maříková, H. (ed.). 2012. *Živitelé a živitelky: reflexe a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Maříková, H., S. G. Lutherová. 2013. „Péče o předškolní děti z pohledu rodičů: srovnání České a Slovenské republiky.“ *Fórum sociální politiky* 7 (4): 9–14.
- Maříková, H., M. Vohlídalová. 2007. *Troalá, nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Sociologické studie / Sociological Studies 07:11. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Miller, T. 2005. *Making Sense of Motherhood: A Narrative Approach*. Cambridge, England: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489501>.
- Miller, T. 2011. *Making Sense of Fatherhood. Gender, Caring and Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moss, P. F. Deven. 2015. „Leave Policies in Challenging Times: Reviewing the Decade 2004–2014.“ *Community, Work & Family* 18 (2): 137–144, <https://doi.org/10.1080/13668803.2015.1021094>.
- Nešporová, O. 2006. „Otcové pečující o děti formou rodičovské dovolené.“ *Demografie* 48 (3): 179–193.
- Nešporová, O. 2015. „Flexibilní režim čerpání rodičovského příspěvku a sladování rodičovství s placenou prací.“ *Fórum sociální politiky* [online] 9: 10–18. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/FSP_2015-06.pdf.
- Nešporová, O. 2016. „The Initial Years of Motherhood and Fatherhood as Perceived by Expectant Parents: The Division of Care and Paid Work.“ *Social Studies* [online] 13 (4): 9–25. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/6777/6270.
- Nešporová, O., K. Janurová. 2018. „Working Fathers and Childcare in the Czech Republic.“ Pp. 103–128 in A. Santero, R. Musumeci (eds.). *Contemporary Perspectives in Family Research, vol. 12: Fathers, Childcare and Work*. Bingley: Emerald Publishing, <https://doi.org/10.1108/S1530-353520180000012005>.
- Nešporová, O., R. Horňáková Stuchlá. 2016. „Constructions of Parenthood in the Czech Republic: Maternal Care and Paternal Help.“ Pp. 243–265 in D. Grunow, M. Evertsson (eds.). *Couples' Transitions to Parenthood: Analysing Gender and Work in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, <https://doi.org/10.4337/9781785366000.00023>.
- Nilsen, A., J. Brannen, S. Lewis (eds.). 2013. *Transitions to Parenthood in Europe. A Comparative Life Course Perspective*. Bristol: Policy Press.
- Nomaguchi, K. M., M. A. Milkie. 2003. „Costs and Rewards of Children: The Effects of Becoming a Parent on Adults' Lives.“ *Journal of Marriage and Family* 65 (2): 356–374, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00356.x>.
- Pacey, S. 2004. „Couples and the First Baby: Responding to New Parents' Sexual and

- Relationship Problems." *Sexual and Relationship Therapy* 19 (3): 223–246.
<https://doi.org/10.1080/14681990410001715391>.
- Paloncyová, J., J. Barvíková, V. Kuchařová, K. Psychlová. 2014. *Nové formy denní péče o děti v České republice* [online]. Praha: VÚPSV. Dostupné z:
http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_381.pdf.
- Příhoda, V. 1963. *Ontogeneze lidské psychiky I. Vývoj člověka do patnácti let*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Saxonberg, S., H. Hašková, J. Mudrák. 2012. *The Development of Czech Childcare Policies*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Shapiro A. F., J. M. Gottman, S. Carrère. 2000. „The Baby and the Marriage. Identifying Factors that Buffer against Decline in Marital Satisfaction after the First Baby Arrives.“ *Journal of Family Psychology* 14 (1): 59–70, <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.1.59>.
- Segalen, M. 2003. „Kinship Ties in European Families.“ Pp. 350–376 in D. I. Kertzer, M. Barbagli (eds.). *The History of the European Family. Family Life in the Twentieth Century*. Vol. 3. New Haven, London: Yale University Press.
- Shirani, F., K. Henwood, C. Coltart. 2012. „Meeting the Challenges of Intensive Parenting Culture: Gender, Risk Management and the Moral Parent.“ *Sociology* 46: 25–40, <https://doi.org/10.1177/0038038511416169>.
- Smyth, L. 2017. „The Creativity of Mothering: Intensity, Anxiety, and Normative Accountability.“ Pp. 269–290 in V. Česnuityté, L. Detlev, E. D. Widmer (eds.). *Family, Continuity and Change. Contemporary European Perspectives*. London: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1057/978-1-137-59028-2>.
- Sokolová, V. 2009. „Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (1): 115–146.
- Svobodová, K., A. Šťastná. 2010. „Rozdělení genderových rolí mezi rodiči malých dětí v České republice a na Slovensku.“ *Fórum sociální politiky* 4 (4): 2–9.
- Šmídová, I. (ed.). 2008. „Pečovateľská otcovství: zkušenost a genderové vztahy.“ *IVRIS Papers* č. 08/01 [online]. Dostupné z:
<http://ivris.fss.muni.cz/papers/index.php?page=cislap&id=1>.
- Štyglerová, T., M. Němečková. 2013. „Populační vývoj v České republice v roce 2012.“ *Demografie* 55 (3): 189–207.
- Teyschl, O., Z. Brunecký. 1959. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis.
- Thomson, R. 2007. „The Qualitative Longitudinal Case History: Practical, Methodological and Ethical Reflections.“ *Social Policy and Society* 6 (4): 571–582, <https://doi.org/10.1017/S1474746407003909>.
- Vančurová-Fragnerová. 1964. *Psychologie předškolního dítěte a jeho výchova v rodině*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Vašková, R. 2006. „Rozhodovací procesy náctiletých těhotných dívek vedoucí k volbě časného rodičovství.“ Pp. 79–117 in D. Hamplová, P. Šalamounová, G. Šamanová (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh.